

JEAN-PIERRE MOISSET

A II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) újraértékelése ötven év után

A II. Vatikáni Zsinat ötvenedik évfordulója jelenleg is számtalan cikk, könyv, rádió- vagy televízió-adás, szimpózium, egyházközségi gyűlés megjelenésére, illetve megszervezésére ad alkalmat. Túl hosszúra nyúlna a 2012-ben megjelent francia nyelvű publikációknak a pusztas felsorolása is, ha illusztrálni kívánnánk ezt a sokrétű tevékenységet. Értjük be ehelyütt néhány példa megemlítésével. Daniel Moulinet gyors áttekintést nyújt, hogy mindenki előtt világossá tegye a zsinat eseményét.¹ Amíg Philippe Chenaux lényegesen tekinthető összefoglalója a legfontosabb történeti adatokat közli, és megfogalmazza az értelmezés kérdéseit,² addig feltétlen említést érdemel a jezsuita Gustave Martelet elemzése,³ továbbá a *Journal de concile* [Zsinati napló] újrakiadása, amely Henri Fesquet-nek a *Le Monde* napilap számára írt számos cikkét foglalja kötetbe.⁴ Nem különben a zsinati dokumentumok újrakiadása,⁵ vagy akár Christine Pedotti újságíró regényszerű elbeszélése, amely belülről kívánja láttatni a zsinati küzdelmeket⁶ stb. Termé-

A szerző a kortárs történelem előadója a Michel de Montaigne – Bordeaux 3 Egyetemen. A tanulmány az ELTÉ-n 2013. május 16-án angol nyelven elhangzott előadás összefoglalója; eredet címe: *Reassessing Vatican II, 50 years after*.

1 Moulinet, Daniel: *Vatican II raconté à ceux qui ne l'ont pas vécu*, Ivry-sur-Seine, Éditions de l'Atelier, 2012, 112.

2 Chenaux, Philippe: *Le temps de Vatican II. Une introduction à l'histoire du Concile*, Paris, Desclée de Brouwer, 2012, 227.

3 Martelet, Gustave: *N'oublions pas Vatican II*, Paris, Le Cerf, 2012, 133.

4 Fesquet, Henri: *Le journal du concile Vatican II (1962–1965)*, Paris, Salvator, 2012 (első kiadás: 1966), 1155.

5 Dubost, Mgr. Michel (bevezetésével): *Concile Vatican II. Les documents*, Paris, Médiaspaul, 2012, 703.

6 Pedotti, Christine: *La bataille du Vatican, 1959–1965*, Paris, Plon, 2012, 573.

szetesen a katolikus kiadványok és médiák ünneplik a legaktívabban a katolikus egyház által elismert 21. ökumenikus zsinat évfordulóját, de a világi hírközlő szervek sem feledkeznek meg róla. Még a *La Pensée* című, marxista ihletésű francia folyóirat is egész számat szentelt az eseménynek.⁷

Miért ez a nagy érdeklődés? Talán a zsinat hallatlan monumentalitása miatt? Hiszen elmondható, hogy a II. Vatikáni Zsinat sokkal több zsinati atyát hívott meg, mint a korábbiak. Egy évszázaddal korábban az I. Vatikáni Zsinat (1869–1870) mintegy 700 atyát gyűjtött egybe. A 16. században a Tridenti Zsinat (1545–1563) csak 29 atyával kezdte a munkát, s a legtöbbit látogatott ülésein mintegy 200-an voltak. A II. Vatikáni Zsinaton azonban 2252 atya volt jelen a megnyitó alkalmával, s ezek a világ minden részéből érkeztek. S nemcsak arról van szó, hogy ez volt a legnagyobb részvétellel működő zsinat, hanem alighanem az is elmondható, hogy nem volt hozzá fogható tanácskozó gyűlés a történelem folyamán: tudomásunk szerint soha nem gyűlt még össze ennyi ember egy helyen (itt: a Szent Péter-bazilika főhajójában), hogy együtt gondolkozzon egy megadott témáról, és megszavazza a reflexióiból született szövegeket. Mindazonáltal nem ez a léptékváltás magyarázza a zsinat iránti élénk érdeklődést. A lényeg másutt keresendő: a II. Vatikáni Zsinat tekintélyes eseménye volt a 20. század történetének, mivel azt a benyomást keltette, hogy a katolikus egyház végre kiengesztelődik a társadalommal a Francia Forradalom által útjára indított, hosszú konfliktusos korszak után.

Nem lehet néhány oldalon megvonni a II. Vatikáni Zsinat teljes mérlegét. Néhány kiemelkedő pontot választottunk előadásunk tárgyául, hogy magunk is hozzájáruljunk a változás és a folytonosság közti viszony fogas kérdésének vitájához. Figyelmünket a következő három kérdés vonja magára: először a zsinati viták, azután a gyűlés tanácskozásaiból született számos szöveg, végül pedig a II. Vatikáni Zsinat atyái által alkalmazott új nyelv.

A zsinati viták

A zsinatot XXIII. János, az 1958. október 28-án megválasztott új pápa hívta össze. XXIII. János semmi esetre sem mondható liberálisnak, hiszen akkor soha nem tölthette volna be azokat a funkciókat, amelyeket XII. Piusz idején elért, s ennek halála után nem is választották volna meg pápává. Mindazonáltal az új pápa tudatában van annak, hogy milyen súlyos problémák ássák alá belülről korának katolikus egyházát: az egyre intenzívebb sokféle szabadságtörekvés, az egyszerűség és az egyenlőség követelése az egyházon belül, a papságot a munkásvilágtól elválasztó fal. A

7 Vatican II, 50 ans après, *La Pensée*, n° 371, 2012 július/szeptember, 188.

pápa igen gyorsan meghozta döntését, és 1959. január 25-én közlé is tette. Beszédében, azonkívül, hogy bejelentette az ökumenikus zsinatot és a római szinódust, a kánonjog *aggiornamentó*jára helyezte a hangsúlyt. Ezután kiterjeszti az *aggiornamento* szót más tényezőkre is. Így vált ez az olasz terminus, amelyet „frissítés”-nek⁸ lehetne fordítani, a zsinat irányvonalává, s Olaszország határait is meghaladó sikert aratott.

Hosszú előkészítő szakasz után a II. Vatikáni Zsinat 1962. október 11-én kezdődött. Ez alkalommal mondott beszédében XXIII. János meghatározta a zsinat által követendő fő irányt. Beszédének két, visszhangot kiváltó szakasza megvilágítja a zsinatnak szánt munka értelmét:

Nagyon fontos az ökumenikus zsinat számára az, hogy még hatékonyabban megőrizzük és bemutassuk a keresztény tanítás szent letéteményét.

[...]

*Ezt a tanítást, amely biztos és állandó, hűségesen tisztelni kell, s úgy elmélyíteni, hogy megfeleljen korunk követelményeinek. Más magának a hitnek a letéteménye, vagyis tisztelendő tanításunk igazságai, és más az a forma, amely ezeket az igazságokat kifejezi.*⁹

A megnyitó beszéd e két szakaszának fényénél feltűnik, hogy az elvégzendő feladat „lelkipásztori”, ahogy valamivel később maga a pápa mondja. Ezen túlmenően XXIII. János pontosítja, hogy ezen a zsinaton nem az ítékezés, hanem az irgalom lelkületének kell uralkodnia. Nem az anatómák idejét éljük, s nem a világ sora miatti siránkozását, amelyet a „baljóslatú proféták” oly szívesen űznek.

Már az első szavazások alkalmával nyilvánvaló volt, hogy a zsinati atyák több mint háromnegyede elszánta magát a fejlődés előmozdítására. Ez a nagy többség még nem állt teljes fegyverzetben a zsinat előtt: csak lassanként hódolt meg. Legjelentősebb alakjai Döpfner, Frings és Bea, a belga Suenens, az osztrák König, a holland Alfrink, a francia Liénart, a kanadai Léger bíborosok. Az így kialakult többséggel szemben ott áll a kisebbség, amely fékezi a reformokat, s amely azt kívánja, hogy a II. Vatikánum hatékonyan erősítse meg a római katolicizmus identitását, ítélje el a gyanús elméleteket mind az egyházon kívül (kommunizmus, egzisztencializmus stb.), mind pedig az egyházon belül (neo-modernizmus, dogmatikai relativizmus stb.). A két tábor között nem merevek a határok. A tárgyalt témák szerint átjárások vannak az egyik szélétől a másikig.

8 „Mise à jour”: ezzel a kifejezéssel fordították az asszumpcionista káthavonta megjelenő dokumentumkötetükben: L’annonce solennelle du Synode romain, du Concile œcuménique et de la mise à jour du droit canon, *La Documentation catholique*, n° 1300, 1959. március 29., 385–388. hasáb.

9 *La Documentation catholique*, n° 1387, 1962. november 4., 1381. és 1383. hasábk.

A kisebbségben nagy arányban vannak jelen a római Kúria tagjai. Így például Ottaviani bíboros, aki a Szent Officiumot vezeti, és aki csak „az állandó katolikus tanításra” esküszik. Ez a bíboros a következő jelmondatot választotta címerére: *semper idem* (mindig ugyanazt). Valóságos program! A zsinat előtt ez a római hivatal mindent megtett, hogy korlátozza a változást. Ő uralta az előkészítő bizottságok többségét. Így például a teológiai bizottság a Szent Officium klónjának volt nevezhető. A bizottságtól kikerülő szkémák, amelyeket a zsinat előtt megküldtek a püspököknek, természetesen igen konzervatívok voltak. XXIII. János azonban várakozást keltett mind az egyházban, mind az egyházon kívül. A zsinati lendület elvégezte a többbit, elsodorta a római Kúria által a zsinat előtt emelt gátakat.

A leginkább hajlíthatatlan atyákat megzavarta az események fordulata, s ők szövetkezni kezdtek a katolicizmusról alkotott felfogásuk védelmében. Csoportosulásuk a *Cætus internationalis patrum*, vagyis *Az atyák nemzetközi csoportja*.¹⁰ Ez a csoport nem speciális kérdésekkel foglalkozott, inkább arra törekedett, hogy egységbe szervezze és összehangolja a kisebbség valamennyi harcát. A második ülészaktól kezdve vált állandóvá, amikor új tagokat fogadott be a kollegialitás tanának ellenzékéből. Vezetői a francia Lefebvre, a brazil Proença Sigaud, az olasz Carli voltak. Legtöbb híve a spanyolok, olaszok és dél-amerikaiak közül került ki. Mintegy nyolcvan volt, de a *Cætus internationalis patrum*tól kikerülő dokumentumok ennél jóval több szimpátiánst szereztek.

A többség és a kisebbség között elkerülhetetlen volt az összecsapás. Ez módosításokként (*modi*) folyt, vagyis az egyes szavak felcseréléseért vívott harccal; obstrukciós manőverekként, hogy megbuktassanak egyes szavazásokat; továbbá a pápa befolyásolásának kísérleteiként. A zsinatról elmondható: politikai gerillaharc is volt. Mint minden más világi gyülekezetben, itt is mindenki manőverekkel és minden rendelkezésre álló eszközzel próbálta győzelemre juttatni saját eszméit. A szócsaták néha egészen túlfűtöttek voltak: így például Ottaviani és Suenens vagy Ottaviani és Bea között. A zsinat idején Rómában terjesztett egyik vicc arról tanúskodik, hogy néha egészen keményen csaptak össze a személyes ellentétek: azt mondogatták, hogy a Szent Officium főnöke a következőképpen recitálja a *Confiteort*: „*Bea culpa, Bea maxima culpa...*”

A zsinat egy alapvető ponton mégis különbözött a profán gyülekezetektől: konszenzusra törekedett. Egyrészt a zsinat rendtartása kiköti, hogy a szükséges többségnek el kell érnie a jelenlévők kétharmadát, ezért tehát széles támogatói kört kellett

10 Egy kanadai kutató kimerítően vizsgálta nemrég ezt a nyomásgyakorló csoportot: Roy, Philippe J.: *Le Cætus internationalis patrum. Un groupe d'opposants au sein du concile Vatican II, egyháztörténeti* (Lyon 3) és vallástudományi (Laval, Québec) doktori disszertáció, 2011, 2331.

szerezni ahhoz, hogy elfogadjanak egy szöveget. Másrészt el kell kerülni a gyülekezet túlzott megosztottságának kockázatát, mivel az az egész egyházra nézve következményekkel járna. A konszenzuskeresés a legjobb eszköz ahhoz, hogy megakadályozzák a feszültségek túlfokozását és alkalomadtán a jóvátehetetlen szakadásokat is. Ezért tehát a többség nem akarja eltaposni a kisebbséget, hanem engedi, hogy az is hallassa a hangját. A szavazatok egyhangúságának követelménye érdekében meghallgatják azt is, mit mond a kisebbség. Néha még az is megesik, hogy az elfogadott szövegben egymás mellé állítják az elsöprő többség és a kisebbség nézetét is. Egyes megszavazott szövegekben a jelentős fejlődésről tanúskodó állítások olyan álláspontokkal vegyülnek, amelyek az intranszigenz katolicizmust képviselik, s ezzel korlátozzák a haladás jelentőségét. Étienne Fouilloux ezzel kapcsolatban „biztonsági reteszekről” beszél.¹¹ Így a kisebbségnek sikerül enyhíteni néhány állítást, és nem érzi magát teljesen visszaverve.

Végeredményben elmondható, hogy a II. Vatikáni Zsinat valóságos harc volt, amelynek megvoltak a maga győztesei és vesztesei. Mégsem szabad azonban sematizálni. A többség és a kisebbség között voltak átjárások, és egyik tömb sem volt monolitikus. Azonfelül pedig a zsinat úgy működött, mint egyfajta szakemberképző, amely lehetővé tette a személyes előrehaladást.

Szövegek széles együttese

A zsinati atyák tizenhat olyan zsinati dokumentumot szavaztak meg, amelyeket a pápa végül kihirdetett: négy konstitúciót, kilenc dekrétumot és három nyilatkozatot. Egy nemrég megjelent francia kiadásban ezek a szövegek 575 oldalt tesznek ki,¹² ami sokkal magasabb szám, mint az előző zsinatoké. Túlságosan is széles együttes ez ahhoz, hogy néhány bekezdésben globálisan áttekinthessük. Ezért itt csak két példát ragadunk ki: a *Dignitatis humanae* és a *Nostra aetate*. Ez a kettő nem hosszával vagy státuszával tűnik ki (hiszen csak nyilatkozatok), hanem újdonságával. A püspöki kollegialitás vagy az ökumenizmus szintén alapvető szempontjait tehát itt szándékosan hagyjuk figyelmen kívül.

Nostra aetate (A mi korunkban): ez a legrövidebb a gyűlés által elfogadott szövegek közül, ám öt oldala felforgatja a bevált fogalmakat. Ez a nyilatkozat fordulópont a katolikus egyház és a zsidók kapcsolatában, mivel egyértelműen véget vet annak, amit Jules Isaac francia történész „a megvetés tanításának” nevez.¹³ Igaz, hogy a Szent Officium egyik dekrétuma már 1928-ban el-

11 Étienne Fouilloux, *Intransigeance catholique et „monde moderne”* (19e–20e siècles), *Revue d'histoire ecclésiastique*, vol. 96, n° 1–2, 2001, 71–87.

12 Dubost, i. m., a zsinati dokumentumokat a 43–618. oldalak tartalmazzák.

13 Isaac, Jules: *L'enseignement du mépris. Vérité historique et mythes théologiques*, Paris, Fasquelle, 1962, 195.

ítélte az antiszemitizmust – nem annyira elvi szempontokból, mint inkább azért, hogy felmentse a katolikus hierarchiát az efféle vádak alól abban a pillanatban, amikor feloszlatták az „Izrael Baráitait”.¹⁴ Az alkalmazott terminus azonban maga is gyűlöletet fejezett ki a zsidó néppel szemben; a hagyományos zsidóellenesség továbbra sem vesztette el érvényét.

Eredetileg XXIII. János megbízta Bea bíborost, hogy készítsen elő egy zsidókkal kapcsolatos tervezetet. Ezt 1963-ban a második ülészakon vitatták meg, majd 1965. október 28-án hirdették ki, és kiterjesztették általában a nem keresztény vallásokra. Ezzel a szöveggel a katolikus egyház megvallja, hogy semmit sem utasít el abból, ami ezekben a vallásokban igaz és szent, hiszen „nem ritkán tükrözik annak az Igazságnak sugarát, aki megvilágosít minden embert”.¹⁵ Valamivel később a szöveg hozzáteszi, hogy az egyház „megbecsüléssel tekint az iszlám követőire is”. A zsidókkal kapcsolatban a *Nostra aetate* ajánlja és támogatja „a kölcsönös megismerést és megbecsülést”, és főként megállapítja, hogy amit Krisztus Passiója során elszenvedett, „sem az akkor élő zsidóknak, sem a mai zsidóknak nem számítható be megkülönböztetés nélkül”.¹⁶ Még odébb a nyilatkozat kifejezi sajnálatát „a gyűlölet, az üldözések és az antiszemita megnyilvánulások miatt, bármikor és bárki részéről érték a zsidókat”. Ennél is tovább menve elítél „minden diszkriminációt vagy zaklatást”. A *Nostra aetate* erősen hangsúlyozza, hogy az Újszövetség népét spirituális kötelek kötik az Ószövetség népéhez.

A zsinati kisebbség természetesen ellenségesen viszonyult ehhez a szöveghez. Nem csoda, hiszen azt az intranzigens katolicizmust, amelyet képviselt, továbbra is vallási eredetű zsidóellenesség fűtötte. Sőt, az intranzigens katolicizmus politikai szempontból is ellenséges a zsidókkal szemben: egy 19. századra visszavezethető ábrázolás szerint a zsidók olyan koherens csoportot alkotnak, amely belülről bomlasztja a keresztény társadalmat. A zsinati kisebbség tehát élénken ellenállt – különösen is Ruffini bíboros. A nyilatkozatot azonban mégis nagy többséggel elfogadták: 2221 szavazattal, 88 szavazat ellenében. A kisebbség fellépése mégsem volt hiábavaló, mivel a szöveg egyáltalán nem volt annyira világos, mint amilyennek szánták. Bea bíboros eredeti fogalmazványából elvetették az „istengyilkos nép” kifejezést. A német jezsuita ugyanis a lehető legszilárdabban akarta állítani, hogy Jézus elítélése és halála nem róható fel a zsidóságnak mint népnek. Ezért tehát kifejezetten el akarta vetni az „is-

14 Deffayet, Laurence: Pie XI et la condamnation des Amis d’Israël (1928), in Prévotat, Jacques: *Pie XI et la France: l’apport des archives du pontificat de Pie XI à la connaissance des rapports entre le Saint-Siège et la France*, Rome, École française de Rome, 2010, 87–102.

15 *Nostra aetate*, n° 2.

16 *Nostra aetate* n° 4.

tengyilkos nép” kifejezést. Ezt a kifejezést azonban a kárhoztatás végső megfogalmazásából kihagyták.

Dignitatis humanae (Az emberi személy méltósága) – ez a vallásszabadságról szóló nyilatkozat címe, amelyet 1965. december 7-én, a zsinat bezárásának előestéjén hirdettek ki. Ez a nyilatkozat – amely sokat köszönhet az amerikai püspököknek – azt hirdeti, hogy az emberi méltóság megköveteli: senkit ne lehessen lelkiismerete elleni cselekvésre kényszeríteni. Általa a katolikus egyház lemond arról, hogy végsőkig vigye „az igazsághoz való jogot”, amelyre oly gyakran hivatkoztak a múltban, ha igazolni akarták a kényszert. A hagyományos tanítás szerint ugyanis egyedül a katolikusoknak van joguk megvallani és terjesztetni hitüket, mivel az övék az egyetlen vallás; a többi vallást meg lehet tűrni, de törvényes jogokkal nem rendelkezhetnek, mivel a tévedés rossz, és nem lehet elismerni olyan jogot, amely megengedi a rosszat. A lelkiismeret szabadságát tehát alá kellett rendelni az igazság jogának.

A *Dignitatis humanae* továbbra is állítja, „hogy az egyetlen igaz vallás a katolikus és apostoli Egyházban létezik”.¹⁷ Mindazonáltal a nyilatkozat pontosítja, hogy minden személynek joga van a vallásszabadságra, és hogy „e szabadság abban áll, hogy minden embernek mentesnek kell lennie [...] bármennemű emberi hatalom kényszerítő hatásától, mégpedig úgy, hogy a vallás tekintetében senki se legyen kénytelen lelkiismerete ellen cselekedni”.¹⁸ Emberi hatalom tehát nem kényszerítheti senkire a hitet, hiszen akkor nem tisztelné a személy jogait. Ezzel az állásfoglalással a II. Vatikánum atyái feladják az igazság jogának területét, s az Ember jogai mellett foglalnak állást. A katolikus egyház így a modern jog univerzumába lép, ahol a jog közvetlen alanyai a személyek, nem pedig az értékek, mint például az igazság.

A kisebbség számára elfogadhatatlan volt ez az újfajta állásfoglalás, ezért erősen szembeszegült a többséggel, a szubjektivizmus és a vallási közöny kockázatait kárhóztatva. A zsinaton elfogadott valamennyi dokumentum közül a *Dignitatis humanae* támasztotta a legtöbb ellenállást. VI. Pál erőteljes közbeavatkozására volt szükség, hogy a tervezet előbbre juthasson, aminek eredményeképpen 2308 atya megszavazta a szöveget, és csak 70 ellenszavazat volt. Ezzel a zsinat egyik legjelentősebb eredménye született meg.

A *Nostra aetate*hoz hasonlóan a *Dignitatis humanae* is azt mutatja, hogy a II. Vatikáni Zsinat eredetileg újító jelentőségű szövegek együttese. Ez a tartalmi újítás együtt jár a forma megújításával is.

17 *Dignitatis humanae*, bevezető.

18 *Dignitatis humanae*, n° 2.

Új nyelv

John O'Malley amerikai jezsuita az 1980-as évek óta folytat kutatásokat központi megsejtésének kidolgozása érdekében: a II. Vatikánum eseményének fő újdonsága az a nyelv volt, amelyet a zsinati atyák alkalmaztak, s a zsinat tanítása ennek a nyelvnek a fényénél értelmezhető helyesen. John O'Malley számára a zsinat „lingvisztikai esemény” volt.¹⁹ Az itt következő sorokban sokat merítettünk ettől a szerzőtől.

A kereszténység kétezer éves története folyamán a zsinatok által megalkotott szövegek különféle irodalmi műfajokhoz tartoznak, amelyeket főleg a római ókor beszédművészetéből kölcsönöztek. Ez a történet a kereszténnyé váló Római Birodalomra vezethető vissza: a 3. évszázad közepétől a püspökök mérlegeléseikhez olyan polgári modellek szabályait és eljárásait használták, amelyeket a helyi gyűlések alkalmaztak, ezek pedig a római szenátust utánozták.²⁰ Így a szinódusok és zsinatok egyszerre formálódtak törvényhozó fórumokként, amelyek rendeleteket hoztak és be nem tartásuk esetére büntetéseket szabtak ki, valamint jogi fórumokként, amelyek ítéleteket hoztak – például az egyházi bűnesetek ellen.

A zsinatok legjellegzetesebb irodalmi formájává a kánon vált, vagyis az a rövid normatív rendelkezés, amely előír vagy megtilt valamely cselekvést vagy gondolatot, s gyakran anatómával zárul. A Tridenti Zsinat például 235 kánont hozott létre. Ez a kitüntetett (ám nem egyedüli) kifejezésforma jelentős következményt vont maga után: világosan megkülönbözteti a megengedettet a meg nem engedettől; azt, ami az egyházban van, attól, ami kívüle.

Az irodalmi műfaj kiválasztása magával von egy bizonyos szókészlet melletti döntést is: az egyik nem megy a másik nélkül. Érthető hát, hogy a törvényhozó és jogi műfajhoz társuló szavak többnyire cáfolnak, megfélemlítenek, elítélnek, büntetnek, kirekesztenek. Ezen a módon fejezik ki a hatalmasok, hogy alattvalóik vagy ellenségeik fölött állnak. A választott szókészlet segítségével sikerül bizonyos fegyelmet tartaniuk. 1864-ben IX. Piusz *Syllabus*a pontosan ezt a hagyományt követte. Egy évszázaddal később, a II. Vatikánum előestéjén a kuriális körök abban reménykedtek, hogy ezt a szókészletet fogják alkalmazni a katolikus egyház hagyományos ellenségeivel: a modernistákkal, a szabadkőművesekkel, az ateistákkal, a kommunistákkal stb. szemben is. Csalódníuk kellett.

19 O'Malley, John W.: *L'événement Vatican II*, Bruxelles, Lessius, 2011, 418. Az eredeti, 2008-ban kelt írás címe: *What happened at Vatican II?*

20 MacMullen, Ramsey: *Voter pour définir Dieu. Trois siècles de conciles (253–553)*, Paris, Les Belles Lettres, 2008, 32–35. A könyv eredetileg az USA-ban jelent meg 2006-ban, a következő címen: *Voting about God in Early Church Councils*.

Igaz, a zsinati szövegek néhol nélkülözik a koherenciát. Ezenkívül e szövegek nem egyetlen irodalmi műfaj képviselői, mivel a tárgyalt témák változatossága sokféle műfajt feltételez. A jogi nyelvezet nem is tűnik el nyomtalanul: normákat hirdettek meg, például a liturgia átalakításáról. Mindazonáltal egy újabb műfaj elhomályosítja a korábbi: ez az új műfaj a római szerzők által „panegyricus”-nak nevezett dicshimnusz. Olyan dicséretet jelent, amely csodálatot vált ki. Feladata, hogy felmagasztaljon egy eszményt és levonja belőle a következtetéseket. Más szóval: elérendő pozitív célokat tűz ki. A kánonokéhoz (vagy a dialektikus diskurzusokéhoz) képest stílusa szelíd. A zsinati nyelvezet ezzel elveszíti „negatív összetevőjét”.²¹ A II. Vatikánum atyái már nem bíróként jelennek meg: nem úgy, mint aki ítélkezik és anatómával sújt.

A *panegyricus*szal a zsinati szövegeket olyan retorika kezdi jellemezni, amely dicsér, meghív, bátorít. Ez új szókészletet is von maga után: a párbeszéd, az eszmecsere, a barátság, az együttműködés, a testvériség, a bizalom, az alázat szókészletét. Például: bár a pápa előjogait ez a zsinat is megerősíti, az egyházat már nem monarchiaként írják le, amely felettesekből és alattvalókból állna, hanem mindenekelőtt „Isten népeként” és „zarándokként”. A zsidókkal a zsinat „testvéri párbeszédet” kíván folytatni. Amikor pedig tévedésekkel találkozók, például az ateizmussal,²² már nem mond rá anatómát: az ateisták sincsenek kiátkozva, hanem az egyház „emberségesen hívja őket, hogy nyitott szívvel szemléljék Krisztus evangéliumát”.²³ A II. Vatikáni Zsinat végeredményben ezer módon igyekszik kifejezni, hogy azt kell keresni, ami összeköt, közös munkára kell törekedni, nem pedig arra, hogy egymással viaskodjunk amiatt, ami elválaszt.

Irodalmi műfajaik és szókészletük által a II. Vatikánum szövegei világosan megkülönböztethetők a korábbi zsinatokon kiadott megfelelőiktől. A nyelv megválasztása sohasem semleges. A stílusváltás kifejezi, hogy az egyház már nem valami *ellen* határozza meg magát, hanem *dialógusra* törekszik. Ilyen a „zsinat szelleme”, amely túllép a konkrét szövegek sajátosságain is, és az olvasás leglényegesebb kulcsának számít – ahogy John O’Malley állítja. Érvelése valóban meggyőző.

*

50 évvel a Vatikáni Zsinat után mit tartsunk meg belőle? Bizonyos, hogy a zsinat harc volt, amely eszméket kívánt győzelemre segíteni. Voltak tehát győztesei és vesztesei. A többség nyitást kezdeményezett – erről tanúskodik az alkalmazott nyelv is. Új

21 Theobald, Christoph: *La réception du concile Vatican II. I, Accéder à la source*, Paris, Le Cerf, 2009, 447.

22 *Gaudium et spes*, n° 19–21.

23 *Gaudium et spes*, n° 21, § 7. (Kiemelés tőlem – J.-P. M.)

stílus született. A korábbi reformizmus és a kísérletezéssel el-
telt évtizedek számos gyümölcse beérett, mint például az 1950-
es évek új teológiája²⁴ (H. de Lubac, Y. Congar, M.-D. Chenu),
amely a kereszténység biblikus és patrisztikus forrásaihoz való
visszatérést, az ökumenizmus és a vallásközi párbeszéd előmoz-
dítását, az egyházi hatalom új egyensúlyának megtalálását tűzte
ki célul. A zsinat az e téren keresett vagy már elért fejlődés elő-
mozdítója lett.

Mindazonáltal nem szabad túl messzemenő következtetése-
ket levonnunk. A történelmet az alkotja, ami változik, de az is,
ami változatlan marad. A II. Vatikánum sok mindent nem vál-
toztatott meg. Nem változott a katolikus tanítás alapja: a *Credo*
ugyanaz maradt; az egyház továbbra is úgy tekinti magát, mint
az igazság kizárólagos letéteményesét, még ha nem jut is miatta
a régihez hasonló következtetésekre; nem fogadták el a liberá-
lis antropológiát, amely az ember szabadságát tekinti alfának és
ómeágának. Olyannyira, hogy Émile Poulat, az intranzigens ka-
tolicizmus egyik specialistája megállapítja: ha a katolikus hierar-
chia nem áll is már háborúban a modern világgal, a pereskedés
nem tűnt el mindörökre: őrlágon van. „A II. Vatikánum nem a
modern világ felé való nyitás zsinata volt”,²⁵ írja; nem ez volt a
célja, és nem ez volt az eredménye sem. Hozzáteszi még: a zsi-
nat előtti modell továbbra is megmaradt, igaz, újabb egyensúly-
keresések, részleges lemondások árán, de lényegi változtatások
nélkül.

Ez a nézőpont lehetővé teszi, hogy végezetül aláhúzzuk a
zsinati esemény komplexitását. Jóllehet már egy fél évszázad
távlatából nézzük, továbbra sem könnyű teljes bizonyossággal
megállapítani a Szent Péter-bazilikában 1962 és 1965 között ho-
zott változtatások teljes terjedelmét és korlátait. Fogadjuk el min-
denesetre, hogy a II. Vatikánum 50. évfordulójának ünneplése
rámutat: a zsinat jelentősége messze túlmegey néhány felületen
módosítás jelentőségén!

(Somorjai Gabi fordítása)

24 Az „új teológia” kifejezés vitatott. Lásd Fouilloux, Étienne: „Nouvelle
théologie” et théologie nouvelle (1930–1960), in Benoît, Pellistrandi: *L’histoire
religieuse en France et en Espagne*, 2001. április 2–5. között tartott nemzetközi
szimpózium, Madrid, Casa de Velázquez, 2004, 411–425.

25 Poulat, Émile: „Modernité”, in Levillain, Philippe: *Dictionnaire historique de la
papauté*, Paris, Fayard, 1994, 1128.